

RUMIY HAYOTI VA DUNYOQARASHINING SHAKLLANISHIGA TA'SIR KO'RSATGAN OMILLAR

Mardonova Madina Asqar qizi

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

mmardonova774.@gmail.com

ANNOTATSIYA

Jaloliddin Rumiyning antropologik qarashlarini o'rganish, uning asarlarida yoritilgan insonga xos ijtimoiy sifatlar, fazilatlar va ta'lim tarbiya, mehnat, bilim, turli munosabatlar, axloqiy me'yorlarning shakllanishi va ijtimoiylashuvini falsafiy jihatdan ochib berish. Jaloliddin Rumiyning hayotida o'rin egallagan muhim omillar va uning yaratuvchanligiga turki bo'lgan shaxslar haqida qisqacha bayoni berilgan. Mazkur mavzuni yoritish bilan birga yosh avlodga tarbiya berish, yetuk mutaxassis kadrlarni tayyorlash borasida ma'naviy-ma'rifiy kamolot masalalari va haqiqiy qadriyatlarni shakllantirish jarayonlariga zamin yaratish, "O'zbek milliy falsafasi" ni yaratish yo'lida o'rta asr musulmon falsafasini o'rganishning dolzarbligi va uning bugungi kundagi ahamiyati nechog'lik muhim ekanligidadir.

Kalit so'zlar: *so'fiylik, mavlaviy, tasavvuf, Devoni Shamsi Tabriziy, musulmonlikning muhim xislatlari: halollik, saxovat, himmat, mehru oqibat, ehson, sharm-hayo, ilm izlash, ustoz-shogirdlik, muomala qoidalari, axloq mezonlari.*

ABSTRACT

The study of the anthropological views of Jalaliddin Rumi, the philosophical disclosure of human social qualities, qualities and education, labor, knowledge, various relationships, the formation and socialization of moral norms, reflected in his works. There is a brief description of the important factors in the life of Jalaliddin Rumi and the people who contributed to his creativity. The relevance of the study of medieval Muslim philosophy in the creation of the "Uzbek national philosophy" and how important it is today.

Keywords: *Sufism, Mawlawi, mysticism, Devoni Shamsi Tabrizi, important qualities of Islam: honesty, generosity, kindness, charity, modesty, seeking knowledge, teacher-discipleship, rules of conduct, moral standards.*

АННОТАЦИЯ

Изучение антропологических взглядов Джалалиддина Руми, философское раскрытие социальных качеств человека, качеств и воспитания, труда, познания, различных отношений, формирование и обобществление нравственных норм, нашли отражение в его произведениях. Дается краткое

описание важных факторов жизни Джалалиддина Руми и людей, внесших свой вклад в его творчество. Актуальность изучения средневековой мусульманской философии в создании узбекской национальной философии и ее значение в наши дни.

Ключевые слова: суфизм, мавлави, мистицизм, Девони Шамси Табризи, важные качества ислама: честность, великодушие, великодушие, доброта, милосердие, скромность, стремление к знаниям, учитель-ученичество, правила поведения, нравственные нормы.

KIRISH

XIII asrdagi tasavvufning buyuk namoyandasi, soʻfiylik taʼlimotining yetuk vakili Jaloliddin Rumi siymosi hayoti va faoliyati bilan maʼnaviy yuksak ustoz koʻrinishida gavdalanadi. Uning shunday buyuk shaxs sifatida kamol topishi, yaratgan asarlarining bebaho qiymatga ega boʻlishida oʻsha davr shart-sharoiti va undagi ustozlarning oʻrnini oʻrganish muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega. Jaloliddin Rumiyning asl ismi Muhammad ibn Muhammad bin Husayn al-Balxiy deya qayd etiladi. “U yoru doʻstlari tomonidan Mavlono sifatida eʼzozlangan. “Jaloliddin”, “Rumi”, “Mavlaviy” kabi bir necha taxalluslarga ega boʻlgan. Mavlono hijriy-qamariy 604yili rabiʼ ul-avval oyining oltinchi (milodiy 1207 yil 30 sentabr) kuni “Ummul-bilod” (“Shaharlar onasi”) deb atalmish qadimiy Balxda dunyoga kelgan. Uning otasi Bahouddin Muhammad (Bahoulvalad) shaharning eng mashhur voizlaridan boʻlgan.

Aflokiyning aytishicha, uni dastlab otasi “Xudovandigor” deb chaqirgan. “Xudovandigor” soʻzi “sarvar”, “janob” maʼnolarini anglatib, yuksak maʼnaviy va ijtimoiy hurmatga sazovor kishilarga nisbatan “Xoja” nomi oʻrnida qoʻllanilgan. Rumiya nisbat berilgan “Mavlono” soʻzi ham, arabchada “xoʻja”, “janob” maʼnolarini ifodalaydi. Oʻzagi “mavlo” boʻlib, koʻpligi – “mavoliydir”. Bundan koʻrinib turibdiki Rumi shaxsi xalq ichida hurmat bilan tilga olingan. Rumi oʻzidan keyingi avlodlarga 5 muqim va qimmatbaho asarlarini qoldirdi: “Devoni kabir”, “Devoni Shamsi Tabriziy”, “Devoni Shamsul Haqoyiq” degan nomlar bilan mashhur boʻlib, gʻazal va ruboiylardan iboratdir”.(1) “Masnaviyi maʼnaviy” esa 25700 baytdan tashkil topgan bebaho taʼlimiy-tarbiyaviy asar. “Fiyhi ma fiyhi” (“Ichindagi ichindadir”)–Mavlononing suhbatlaridan iborat falsafiy kitob. “Mavoizi majolisi sabʼa” – Rumiyning yetti oʻgit va pand-nasihatlarini qamrab olgan. “Maktubot” – Mavlononing turli davrlarda zamondoshlariga yozgan maktublaridan tuzilgan toʻplam. Navoiy “Mahbub ul-qulub” asarida Rumi haqida, uning ijodi va soʻz sanʼati

borasida soʻz yuritar ekan, qalam ahlini uch guruhga ajratib, Jaloliddin Rumiyni birinchi toifaga mansub shoirlardan, deb hisoblaydi:(2)“Yana qoyili masnaviyi maʼnaviy, gʻavvosi bahri yaqin (aniq ilmdagi gʻavvos) Mavloni Jaloliddin, yaʼni Mavlaviy Rumiydurki, maqsadlari nazmdan asrori ilohiy adosi va maʼrifati namutahoniy imlosidin oʻzga yoʻqdur”.(3) U oʻzining barcha asarlarida yeru koʻkning sohibi boʻlmish Allohi karimni va uning zamindagi xalifasi Hazrati insonni ulugʻlaydi .

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Xalqning intilish va qiziqishlarining asosiy mavzusi moʻgʻul bosqinchilarini laʼnatlash, unga nisbatan cheksiz nafrat va olijanob insoniy fazilatlarni ulugʻlash boʻldi. Bu xalq ogʻzaki ijodi va tarixiy asarlarda oʻz ifodasini topdi. Bu asrga kelib Movarounnahr va Xorazmda yozma adabiyot namoyandalarining oʻz yurtlarida badiiy ijod bilan shugʻullanishlari uchun umuman hech qanday imkoniyat yoʻq edi. Moʻgʻullar qirgʻinidan tasodifan qutulib qolgan adiblar, yozuvchilar, shoir va olimlar oʻz vatanlarini tark etib, boshqa mamlakatlardan boshpana izlashga majbur boʻldilar. Ulardan koʻplari Hindiston, Eron, Turkiya, Misr va boshqa Yaqin Sharq mamlakatlariga bosh olib ketdilar. Markaziy Osiyodan borgan ijodkorlar boshqa mamlakatlarda boʻlsa ham oʻz xalqlarining madaniyati va adabiyoti rivojiga hissa qoʻshdilar. Bu davrda badiiy ijod bobida qalam tebratgan soʻz ustalarining kattagina guruhi soʻfiylik – tasavvuf tariqati yoʻlidan bordilar, barcha ilmiy doiralar va fikriy harakatlar esa aqliy dalillar, qiyoslar keltirishga haddan tashqari berilib ketdi. Barcha ulamolar, ilmiy doiralar, botiniy haqiqatlarni isbot qilish uchun, albatta, aqliy dalillar va falsafiy muqaddimalar keltirishi oddiy zaruratga aylanib qoldi. Shuning uchun oʻsha davr kalom ilmi (Qurʻon tafsiri ilmi) va falsafasi (mushohada ilmi) hamma ilmlardan ustun turdi. Bu ikki narsasiz ish bitmas edi. Oʻsha davrdan boshlab savod oʻrgatish Qurʻon va hadislarini oʻrganish, ulardagi koʻrsatmalarni oʻzlashtirish bilan birga olib borildi. Shunga koʻra, Qurʻon va hadislardagi pand-nasihatlar ham olimlar, ham adiblar ijodiga taʼsir etgan. Ularda ilgari surilgan musulmonlikning muhim xislatlari: halollik, saxovat, himmat, mehru oqibat, ehson, sharm-hayo, ilm izlash, ustoz-shogirdlik, muomala qoidalari, axloq mezonlari va boshqalar oʻz ifodasini topdi. Bular Sharq adabiyotiga, jumladan, taʼlimiy-axloqiy asarlarga taʼsir etdi. “Taʼlimiy-axloqiy asarlar bevosita hadislarida ilgari surilgan gʻoyalar asosida yaratildi.

Jaloliddin 12 yoshida uning ota-onasi ham moʻgʻul bosqini xataridan qochish, ham haj farizasini ado etish niyatida Balxni tark etadilar.1230 yildan bu oila Kuniyada qoʻnim topadi. Yosh Jaloliddin Shom, Halab, Damashq, Qaysariya va boshqa yirik ilm markazlarida 7 yil taʼlim oladi, oʻz davrining yetuk donishmandi

bo'lib etishadi. Taniqli rumiyshunos Zarrinkub ta'biri bilan aytganda, «Mavlononing 68 yillik ajoyib umri boshdan oyoq bir she'r, go'zal, betakror, tug'yonli ash'or jarayoni, sadosi va bongi bilan yo'g'rib o'tdi». Jaloliddin Rumiyning «Masnaviy»i da barkamollik, kamolga erishuv yo'llari yorqin misollar bilan bayon etiladi. Jaloliddin Rumi yoki Mavlononing nomi bilan mashhur bo'lgan zot dunyoning donishmandlaridan biri, benazir shoir va betakror bir mutafakkir, valiy insondir. Uni goh Kant, goh Spinoza, goh Hegel kabi faylasuflar bilan qiyoslaydilar. Ammo Mavlononing nomi hech kimga o'xshamaydi, u muazzam Sharq tafakkurining mo'jizali bir haykalidir, unda tasavvuf taraqqiyoti ham, ilmu hikmat va falsafa ham, she'riyat va ma'naviyat ham birlashib, oliy ko'rinishda namoyon bo'ladi. Uning olti daftardan iborat «Masnaviy ma'naviy» nomli asarini «fors tilidagi Qur'on» deb tavsiya etadilar»(4)

Mavlononing Jaloliddin Rumi - jahon mumtoz adabiyotining eng buyuk siymolaridan, bashariyat shoiri deb shuhrat qozongan zabardast allomadir. Mana qariyb sakkiz asrdirkim Mavlononing nomi tillardan tushmaydi, rumiyona satrlar ellardan-ellarga o'tib, jahon kezadi. Alisher Navoiy ul zoti sharifni ustozlar ustozlari deb atagan, Abdurahmon Jomiy esa, paygambar emas, ammo payg'ambarlik kitobi bor deya takidlaydi. Jaloliddin Rumi o'zidan keyingi Sharq she'riyati, fikriy va ma'naviy taraqqiyotiga ulkan ta'sir o'tkazgan ijodkoridir. Alisher Navoiy uni ilohiy ishq kuychisi, buyuklikning ko'z ilg'amas cho'qqisi deb sharaflaydi.

XULOSA

Jaloliddin Rumiyning hayotiy faoliyatidan, ijodiy ibratidan, «olam va bashariyatning birligi», borliqning rang-barangligi-yu odamlarning xilma-xilligi haqidagi asarlaridan shularni tuymoq va uqmoq mumkinki, Mavlononing bir umr o'zi bilan, nafs va ta'ma bilan jang qilgan – komillikka erishmoq, Rumi o'z asarlarida insonni tadqiq etadi, uning tabiati va intilishlarini kuzatadi, botiniy jilolar va surilishlar, qalb siljishlarini qidirib topadi.

REFERENCES

1. Jaloliddin Rumi «Hikmatlar» Muslimbek Musallam tarjimalari. <https://khdavron.uz/kutubxona/qoshimcha/rivoyatlar/jaloliddin-rumi-y-hikmatlar.html>. 2017.-B.11.
2. Jaloliddin Rumi. «Masnaviy-Ma'naviy» <http://library.ziynet.uz/ru/book/download/16630//2019,-B.4>.
3. Jaloliddin Rumi. Ma'naviy masnaviy. 1-jild, 1-kitob & Najmiddin Komilov. Rumiyni anglash ishtiyoqi

4. Jaloliddin Rumi. Hikoyathoi xalqii "Masnavy" Dushanbe, 1963.- B.12-13.
5. Saidov, S. (2021). Ibn al-Muqaffaning islom tarjima san'atiga qo'shgan hissasi. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(1), 334-337.
6. Saidov, S. (2022). TARIXIY MANBALARDA KELITIRILGAN IBN AL-MUQAFFA BORASIDAGI MA'LUMOTLAR TAHLILI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(2), 525-528.
7. Jurayev, S. S. U. (2021). ABU ALI IBN SINONING FALSAFIY QARASHLARIDA AXLOQ MASALASI VA UNING BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(3), 11-14.
8. Jurayev, S. S. O. (2021). Abu Ali ibn Sinoning falsafiy qarashlarida baxt-saodat masalasi. *Academic research in educational sciences*, 2(Special Issue 1), 395-401.
9. Saidov, S. A. O. G. L. (2021). IBN AL-MUQAFFANING HAYOTI VA ILMIY FAOLIYATI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(7), 8-14.
10. Saidov, S. (2022). "TADBIR UL-MANZIL" RISOLASI-OILAVIY MUNOSABATLAR UCHUN DASTURULAMAL. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(5-2), 894-897.
11. Jurayev, S. S. O. G. L. (2022). ABU ALI IBN SINONING INSON VA UNING MA'NAVIY KAMOLOT MASALASIGA MUNOSABATI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 23), 902-908.
12. Jurayev, S. S. O. G. L. (2022). ABU ALI IBN SINO VA UNING FALSAFIY QARASHLARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 4-2), 16-24.
13. Sulaymonov, J. (2021) ABDURAHMON IBN XALDUNNING TAMADDUN TARAQQIYOTI HAQIDAGI QARASHLARIDA JAMIYAT TAHLILI//*Academic Research in Educational Sciences*, Vol. 2 Special Issue 1, 2021. 451-455 R.
14. Sulaymonov, J. B. (2021). IBN XALDUNNING „MUQADDIMA“ ASARIDA JAMIYAT TARAQQIYOTIGA TA'SIR QILUVCHI OMILLAR TALQINI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(4), 732-737.
15. Sulaymonov, J. B. (2021). ABU ZAYD ABDURAHMON IBN XALDUNNING „MUQADDIMA“ ASARIDA DAVLAT TUSHUNCHASIGA YONDASHUVLAR TALQINI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(6), 9-14.